

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/ 2. szám

VISY ZSOLT

Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

MÁTYÁS SZABOLCS

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

CSATA ZSOMBOR – SÁNDOR ZSOLT

A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében – egy szociológiai felmérés eredményei

BALI JÁNOS – NÁDAS ZSÓFIA

Székeljudvarhelyi fiatalok magyarságképe

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2022/ 2. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bali János, Bakk Miklós, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán, Nagy
Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc, Rácz
Szilárd, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc, Szoták Szilvia, Tóth Géza,
Török Ibolya, Tózsér Anett

Szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2022, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK 6

Visy Zsolt 6
Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

Mátyás Szabolcs 19
A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata
a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

Csata Zsombor – Sándor Zsolt 28
A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében
– egy szociológiai felmérés eredményei

Bali János – Nádas Zsófia 41
Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

RECENZÍÓ 56

Schwarcz Gyöngyi 56
Aszimmetriák és párhuzamosságok az etnopolitikai viszonyokban.
Recenzió Bárdi Nándor, Éger György és Filep Tamás Gusztáv (szerk.)
Magyarok Romániában (1990–2015), Tanulmányok az erdélyi magyarságról c.
művéhez

ABSZTRAKTOK 61

Bali János

Nemzetstratégiai Kutatóintézet; ELTE BTK Néprajzi Intézet

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

Kárpát-haza Szemle, 2022 (2), pp. 41–55., 63.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2022.2.04

Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

A tanulmány a Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2021-ben elindított „Magyarságszimbólumok” című kutatási projektjéhez kapcsolódik, amely a mindennapi életben megjelenő magyarságszimbólumok szociológiai felmérésére és kulturális antropológiai elemzésére vállalkozik. A 2022 tavaszán megvalósított vizsgálat célcsoportja a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium 11. és 12. osztályainak tanulói, valamint kísérőtanáraik voltak, akik egy hetes, magyarországi tanulmányi kiránduláson vettek részt. A kísérleti jellegű, kérdőíves kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a nagykaszkorú, különben, a Székelyföldön élő fiatalok magyarságismerete, milyen jellegzetességet mutat a magyarországi felnőtt mintákhoz hasonlítva. Az összevetés alapvetően egy egységes magyarságkép meglétét támasztotta alá. Ugyanakkor bizonyos kérdések válaszainak elemzése azt mutatta, hogy létezik egy egymástól eltérő anyaországi és külhoni (székelyföldi) magyarságkép, mely elsősorban az öltözet, a tájegységek és földrajzi egységek, a származástudat és a nemzeti karakter (önkép) tekintetében különböznek jelentősebb mértékben.

The Image of Hungarians Among the Young People of Székelyudvarhely

This study is related to the "Hungarian Symbols" research project launched in 2021 by the Research Institute for National Strategy. The project undertakes a sociological survey and cultural anthropological analysis of Hungarian symbols that appear in everyday life. The target group of this study carried out in the spring of 2022 were students of the 11th and 12th grades of Tamási Áron High School in Székelyudvarhely, as well as their accompanying teachers, who took part in a one-week study trip to Hungary. During the experimental, questionnaire-based research, we were interested in what characteristics the young people of high school age, living abroad in Székelyföld, had in their knowledge of Hungarianness compared to the adults sampled in Hungary. The comparison basically supported the existence of a unified image of Hungarians. However, the analysis of the answers to certain questions showed that there is a different image of Hungarians in the motherland and abroad (Székelyföld), which differ to a greater extent in terms of dress, landscapes and geographical features, sense of origin and national character (self-image).

BALI JÁNOS – NÁDAS ZSÓFIA

Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2021-ben indította el a „Magyarságszimbólumok 2021–2022” című kutatását, amely a mindennapi életben megjelenő magyarságszimbólumok szociológiai felmérésére és kulturális antropológiai elemzésére vállalkozik.¹ E kiemelt, átfogó magyarságismeret-kutatási program része volt az a pilotkutatás, melyre 2022 tavaszán került sor. A vizsgálat célcsoportja a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium 11. és 12. osztályainak tagjai, valamint kísérőtanáraik voltak, akik egy hetes, magyarországi tanulmányi kiránduláson vettek részt, melynek keretében felkerestek több olyan intézményt (paksi atomerőmű, budapesti Terror Háza Múzeum, Magyar Zene Háza, Operaház stb.), amelyek különböző irányból, de részesei a magyarságkép megfogalmazásának. A kísérleti jellegű kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a nagykas

korú, külhonban, a Székelyföldön élő fiatalok magyarságismerete milyen jellegzetességeket mutat. A kutatás során végigkövettük a csoport magyarországi látogatásának főbb eseményeit és helyszíneit, hogy megfigyelhessük, a megszerzett élmények és tapasztalatok miként formálják a fiatalok magyarságismeretét. A tanulmányi kirándulás lehetőséget biztosított arra is, hogy a diákokkal és a kísérőkkel interjúkat készíthessünk. A kirándulás végeztével kérdőíves adatfelvételre is sor került. A kérdőívben a nagymintás, magyarországi és Kárpát-medencei minta eredményeivel összevethető zárt és nyitott kérdéseket tettünk fel. Jelen tanulmányban a kérdőíves adatfelvétel eredményei olvashatók.

Elméleti keretek

Az elméleti kereteket három kérdéskör határozza meg. (1) A magyarságszimbólumok és a magyarságkép milyen összefüggésben van a tágabban értelmezhető nemzeti kultúrával és a nemzettudattal. (2) A külhoni, azon belül is a székelyföldi magyarok nemzettudata milyen hasonlóságokat és eltéréseket mutat a magyarországi magyarokéval. (3) Mik a jellemzői a kutatásban résztvevő 17–19 éves korú fiatalok nemzettudatának, magyarságismeretének.

¹ Ennek keretében került sor arra a nagymintás kérdőíves kutatásra, amelynek alapját a Kapitány-házaspár (Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor) negyedszázada végzett „magyarságszimbólumok” című kutatása jelentette. Lásd. Kapitány–Kapitány 1999. A kutatás együttműködő szakmai partnere az ELTE Bölcsészettudományi Kara és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem volt. A frissített és részben kiegészített kérdőívet két mintán kérdeztük le. Egy országos reprezentatív kutatás keretében, személyes lekérdezéssel a felnőtt korú magyarországi lakosság reprezentatív mintáját értük el (N=1003). Ezt egészítette ki egy Kárpát-medencei értelmiségi minta, melybe Magyarországon és négy határon túli régióban (Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság) élő, egyetemest/főiskolát végzettek kerültek be. Őket online kérdőívvel mértük fel (N=1515).

A célcsoportot olyan „nagykamaszok” alkotják, akik az ifjúságkutatásokban elfogadottan meghatározott korosztály (15–29 év) tagjai, annak legfiatalabb harmadát reprezentálják.

1) Nemzettudat, nemzeti kultúra és magyarságkép

A 19. században élt francia történészhez, Ernest Renanhoz köthető a nemzetnek az a meghatározása, amely a napjainkig elfogadott és érvényes. Renan szerint a nemzet nem más, mint egy „mindennapos népszavazás”, amelynek alapja a közös kép a múltról és a közös terv a jövőre. Az 1882-ben a Sorbonne-on tartott híres előadása (Mi a nemzet?) a nemzet egyik legtöbbet hivatkozott és elemzett definíciója: *„A nemzet lélek: szellemi alapelv... Az egyetlen roppant szolidaritás, melynek lényeges alkotóelemét jelentik azok az áldozatok, amelyeket őseink hoztak, és azok, amelyeket mi vagyunk készek meghozni a jövőben. Feltételezi a múltat; de a jelen a foglalata, ama kézzelfogható tény következtében, hogy valamennyien világosan kifejezzük szándékunkat: folytatni kívánjuk a közös életet. Egy nemzet léte mindennapos népszavazás.”*² A nemzettudatnak tehát lényeges része a „közös kép a múltról”, amelyet nyugodtan tekinthetünk egy közös tudáskészletnek, amelynek foglalata a nemzeti kultúra. Mindazonáltal a nemzeti kultúrához kapcsolható tudáskészlet nem egynemű, legalább két nagyobb részre bontható. A svéd etnológus, Orvar Löfgren a francia történész, Maurice Agulhon kutatásait elemezve arra a felismerésre jutott, hogy különbséget kell tenni a „nagybetűs” Nemzeti Kultúra (Agulhonnál „La Grand Culture”), az általános, egyetemesítő közoktatáson alapuló normatív kulturális töke között, vagyis aközött, amit a nemzet minden tagjának tudnia kell, és azok között a hétköznapi emlékek, jelképek és ismeretek között, amelyeken egy-egy nemzet közösen osztozik.³ Orvar Löfgren megállapítja, hogy a nemzeti érzés lényeges elemei a mindennapi élet apróságaihoz gyökereznek, s „befelé” annyira nyilvánvalóak, hogy gyakran fel sem tűnnek.⁴ Csepeli György: „Nemzet által homá-

lyosan” című könyvében⁵ a nemzeti identitás igen összetetten ábrázolt rendszerén belül a nemzettel kapcsolatos tematizációkat összegyűjtve számos olyan területet sorol fel, amellyel kapcsolatban „nemzeti” asszociációk indulnak el. Ilyenként említi a természetföldrajzot, a demográfiát, az antropológiai, illetve pszichológiai (alkati, illetve lelki) sajátosságokat, politikai, gazdasági, kulturális aspektusokat, a társadalmi témákat, főleg ha megoldatlanok, a történelmet (az eredetet, az aranykorokat és mélypontokat), a történelmi személyiségeket és ábrázolásukat, a sportot, a nemzetközi viszonylatokat (például a barát-, és ellenségképet), a nemzeti érdeket stb. Másutt veszi sorra a – szűkebb értelemben vett – nemzeti szimbólumokat (például a címet, a zászlót, a himnuszot, az állami intézményeket, egyes teljesítményeket, alkotókat, történelmi emlékeket, gazdasági termékeket, egyes aktuális politikai termékeket). Ezek mind olyan tématerületek, amelyek esetében tehát érdemes megvizsgálni, hogy miként jelennek meg a mai magyar társadalom tagjainak gondolkodásában. „Nemzeti szimbólumnak” azt tekinti, ami felidézi – képes felidézni – a közösségi múlt archetipikus mintáit. Susanne Breuss, Karin Liebhart és Andreas Pribersky könyvükben⁶ nyolcvan olyan szócikket gyűjtöttek kötetbe /személyek, dolgok, tárgyak, jelenségek/, amelyek véleményük szerint szerepet játszanak az Ausztria-kép, az osztrák önkép alakulásában „A másik Ausztria”-tól a Habsburgokon és a „Mozartkugel”-en át a Zentralfriedhofig, a központi temetőig. Pierre Nora a francia nemzeti emlékezet csomópontjait elemezte (Marianne, Marseilles, trikolór stb.) hasonló szempontból.⁷

Kutatásunk hipotézise a hétköznapi életben rejlő magyarságképre fókuszál. Eszerint a magyarságtudat, a nemzeti gondolat az élet legkülönbözőbb, hétköznapi területein is megnyilvánulhat, mint a földrajzi-természeti környezet (hegy és vízrajz, éghajlat, flóra és fauna, települések) vagy a kultúra különböző területei (szín, címer, öltözet, zene-tánc, építészet, járművek, ünnepek, foglalkozások, ételek-italok, sport, irodalom, filmek, mentalitás, politika).

² Renan, 1995, 185–186. o.

³ Löfgren, 1989, 18–19. o.

⁴ „Amikor az emberek „svédnek” minősítenek valamit, rendszerint nem a kulturális örökségre vagy a nagy hagyományra gondolnak A „svédesség” lényege nem az, amiről beszélnek, hanem az a mód, ahogyan beszélnek:

az a stílus, amelyben fölvetnek egy problémát, ahogy érvelnek, ahogy megoldanak (vagy elfojtanak) egy konfliktust.” (Löfgren, 1989, 21. o.)

⁵ Csepeli, 1992.

⁶ Breuss et al., 1998.

⁷ Nora, 1984–1992.

A vizsgálat módszertani újdonsága, hogy az egyenrangúvá emelte a kvantitatív és a kvalitatív elemzést, más szóval a szociológiai kérdőívezést és a jelenségeket mélységükben is bemutató, értelmező, antropológiai analízist.

2) A külhoni magyarok nemzettudata, magyarságismerete

A külhoni magyarok nemzettudatának sajátosságait egy korábbi tanulmányunkban foglaltuk össze.⁸ Témánk szempontjából a legfontosabb gondolat, hogy a külhonban a nemzeti kultúra átadásának csatornái (iskola, média stb.) csak korlátozottabban képesek biztosítani a magyar kultúra közvetítését. Nagyban meghatározó, hogy az adott helyen elérhető-e a magyar nyelvű média, iskola stb.⁹ Az önazonosságtudat tekintetében pedig a külhonban jóval összetettebbek az azonosulási mintázatok. Míg az anyaországban ez leginkább csak egyirányú (magyar nemzethez és államhoz köthető), addig a külhonban legalább három irányú. Része a (Kárpát-medencei) magyar nemzeti közösséghez tartozás, a többségi állam alá tartozás és a regionális vagy tájegységi nemzeti közösséghez (székelyföldi, csallóközi, nyugat-bácskai stb.) tartozás is. Vannak olyan megközelítések, amelyek épp fordítva, a külhonban élő magyarok magyarságukhoz, nemzeti kultúrájukhoz köthető érzelmi és tudati többletet emelik ki. Tózs István geográfus, egyetemi tanár a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatásaira alapozva megállapította, hogy a külhoni magyarság körében abból a szempontból erősebb a nemzettudat, hogy annak alapja kevésbé az állampolgárság, mint a származás és a kultúra.¹⁰ A nemzettudat megélésének intenzitását gyakran a nemzeti ünnepek alkalmával lehet mérni. Feischmidt Margit és Rogers Brubaker 1998-ban a március 15-i ünnepségeket elemezte Magyaror-

szágon, Erdélyben és a Felvidéken. Hangsúlyozták, hogy míg az ünnepnap az anyaországban munka- és iskolaszüneti nap, s elsősorban a családok szabadidős programtervezésének a nemzeti ideológiától és emlékeztéstől mentes alkalma, addig a külhoni régiókban a kisebbségi magyar identitás legfontosabb önkifejezési alkalma.¹¹ Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy jelentős különbség van a külhoni magyar közösségek magyarságképében amiatt is, hogy az adott területen milyen szocializációs csatornák (pl. magyar nyelvű iskola) biztosították a nemzeti kultúra tudáskészletének átadását. E tekintetben a Kárpát-medence peremén, esetleg azon túl elhelyezkedő moldvai vagy szerémségi magyarok kedvezőtlen helyzetben voltak az elmúlt évtizedekben (is), így az ő magyarságismeretük jóval töredékesebb a tömbszerűen elhelyezkedő, külhoni magyar közösségekéhez képest.¹²

3) Az ifjúság nemzettudata, magyarságismerete

A pilotkutatás legfőbb eredménye, hogy képet ad a nagykorúvá válás környékén álló fiatalok magyarságképéről, mely – ha korlátozottan is – lehetőséget kínál a felnőtt korú népességgel való összevetésre. A 2010-es években örömteli módon megszorodó Kárpát-medencei magyar ifjúságkutatások¹³ első sorban a fiatalok értékrendjével, identitásával, jövőképevel, szabadidős tevékenységeivel foglalkoznak, ugyanakkor nem terjednek ki a magyarságismeret kérdésére. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kérdőíves módszerre alapozott szociológiai kutatások egy jelentős hiányossággal küzdenek. Identitást, attitűdöt, véleményt vagy értékválasztást mérnek, viszont tudást, ismeretet csak érintőlegesen. A tanulmány indokaként is említhető, hogy a Kárpát-medencei fiatalok magyarságismeretének módszeres felmérése alapvetően

⁸ Bali, 2014.

⁹ Gereben, 2011.

¹⁰ „A magyarnak a megmaradás ott mutatkozik meg legélesebben, ahol idegen és asszimilációra, sőt erőszakos beolvasztásra törekvő közigazgatási, politikai és kulturális környezetben kell megtartani a nemzethez való tartozás érzését. Ezt a magyarországi magyarok közvetlenül még nem érzik, bár az európai uniós „közbeszéd” vadhajításai már megjelennek a politikai csatározásokban. Azok a magyar családok, akik ellenséges társadalmi környezetben, elsősorban Romániában, Szlovákiában, Ukrajnában és Szerbiában 100 éven keresztül meg tudták őrizni a magyarságukat – nemhogy állampolgárságot, de – minden tiszteletet és nagyrabecsülést megérdemelnek. Ők az igazi hazafiak.” (Tózs, 2022, 5. o.)

¹¹ Feischmidt és Brubaker, 1999.

¹² Bali, 2008; Pozsony, 2008.

¹³ A 2000-től indult, módszeres nagymintás magyar(országi) ifjúságkutatások 2016-tól már a teljes Kárpát-medencére, a külhoni magyar fiatalokra is kiterjedtek. Lásd: Székely 2018. Ezzel párhuzamosan más, a külhoni magyar fiatalokra is kiterjedő, kvantitatív és kvalitatív módszerű kutatások is zajlottak. Lásd: Papp Z. 2017. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet a 2010-es évek derekán több egyedi mintán (felvidéki magyar végzős középiskolások, kolozsvári magyar egyetemisták) végzett kutatása árnyalta a külhoni magyar ifjúságról alkotott képet. Lásd: Bali, Hajdu, Marelyn Kiss és Nádas (szerk.) (2015.); Marelyn Kiss és Nádas (szerk.) (2016.). Az NSKI külhoni magyar ifjúságkutatásairól készült összefoglaló tanulmánykötet: Bali, Hajdu, Marelyn Kiss és Nádas, (szerk.) (2017.).

hiányzik a szociológiai, magyarságtudományi és hungarológiai kutatásokból. A fókuszcsoporthoz életkora lefedi azt a „nagykamasz” életszakaszt, amelynek társadalomtudományi kutatási dilemmáinak külön tanulmányt szenteltünk.¹⁴ A kérdőív összeállításánál abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a magyar fiataloknak a nemzeti kultúrához köthető ismeretanyaggal kapcsolatos aktív tudásszintje nem pusztán alacsony, hanem szerkezetét tekintve is más, mint az a közoktatásban elsajátítandó tananyagból következne. A formális, iskolai oktatás mellett két tényező befolyásolja mindezt. Az elsődleges szocializációt biztosító család, rokonság, baráti kör (az „erős kötések”), valamint a média, annak is az online, digitalizált felületei. A pilotkutatás arra nem ad választ, hogy e három szegmens („iskola”, „otthon” és „nagyvilág”) milyen mértékben és arányban meghatározó a tudásanyag megkonstruálásában, a fiatalok hol keresik (vagy éppen nem keresik) az ezzel kapcsolatos információkat. A kérdőív kérdései ugyanakkor azt pontosan mutatják, hogy a nemzeti kultúrát, a magyarságismeretet hogyan tematizáljuk. A nemzeti kultúra, a magyarságismeret része a 1) népi kultúrához köthető ismeretanyag (kalendáris és az emberélet fordulóihoz köthető népszokások, népzene és néptánc, népköltészet, tárgyalkotó népművészet, népcsoportok és regionális kultúrák, a termelés és a fogyasztás hagyományos formái); a 2) nemzet térbelisége (földrajzi ismeretek); a 3) nemzet időbelisége (történelmi ismeretek) és a 4) magas kultúra (zene, képző- és iparművészet, épített örökség, tudomány, sport) kérdésköre. Ezeket egészítik ki azok az 5) autosztereotípiák, melyek a magyarság önképére mutató, nemzetkarakterológiai elképzeléseket foglalják magukban.

A magyarországi és a határon túl élő fiatalokat összevetve, az a hipotézisünk, hogy az utóbbiak valamivel jobban kötődnek a magyar nemzeti kultúrához, s azon belül a népi kultúrához, hisz kisebbségi életük során, identitásuk megtartásában szükséges támpontot jelentett mindez. Azt is feltételezzük, hogy a határon túli magyar fiatalok nemzeti kultúráról alkotott képében még nagyobb szeletet tesz ki a népi kultúra, ami egyrészt a külhoni magyar

szállásterület rurálisabb jellegéből fakad, valamint abból, hogy az állami közoktatásban a magyar nemzeti kultúra (pl. a történelem) alulreprezentált.¹⁵ Végül soron arra vagyunk kíváncsiak, hogy a Székelyföldön élő fiatalok magyarságismerete, milyen jellegzetességeket mutat.

A kérdőíves kutatás eredményeiből

A megkérdezett fiatalok szociokulturális háttere hasonló.¹⁶ Az alább – a teljesség igénye nélkül – bemutatott eredményekhez fűzött magyarázataink egy része hipotetikus jellegű, így igazolásuk további kutatásokat igényel. Az eredményeket viszont, ahol lehetséges, összevetjük a magyarságszimbólumok 2021–2022 nagymintás kutatás eredményeivel. Elsőként nyitott kérdésben az iránt érdeklődtünk, hogy melyek a fiatalok kedvenc ételei. (Lásd 1. ábra.) A kérdés hátterében az állt, hogy kíváncsiak voltunk, mennyiben egyeznek a kedvenc ételekre adott válaszok a leginkább magyarosnak tartott ételek körével. A kedvenc ételek közül a húsleves lett az első, ez megfelel a Kárpát-medencei nagymintás értelmiségi minta eredményeinek. Hasonló egyezés mutatható ki a pörkölt és a rántott hús vonatkozásában.¹⁷ Egyedül a palacsinta tekintetében mutatható ki lényeges eltérés a fiatalok javára, mivel az édességek és desszertek a gyermek- és fiatalok körében általában kedveltebbek, mint a felnőttek körében. A kedvenc ital iránt érdeklődő nyitott kérdésre adott válaszokban már nagyobbak az eltérések. (Lásd 2. ábra.) Életkorukból adódóan a fiatalok az alkoholmentes italokat részesítették előnyben (víz, narancslé, gyümölcslé, kávé és tea), míg a Kárpát-medencei értelmiség körében az alkoholos italokat jelölték be kimagasló arányban.¹⁸

¹⁵ A kutatásban résztvevő fiatalokra csak korlátozottan érvényesek a megállapítások, hiszen Székelyföld egyik elit, városi középiskolájában tanulnak, lakóhelyük és iskolai környezetük is „színmagyarként” jellemezhető.

¹⁶ Összesen 38 fő töltötte ki a kérdőívet, köztük 27 lány és 11 fiú. A válaszadók közül 10 fő 17 éves, 21 18 éves, míg 7-en 19 évesek voltak. Többségük – 26-an – ugyanabban a városban éltek, mint ahol tanultak (Székelyudvarhely), a többiek a környező településeken laktak: Agyagfalva, Felsőboldogfalva, Kissolymos, Hodgya, Fenyéd, Farkaslaka, Parajd, Oroszhegy, Olasztelek, Bölgöz).

¹⁷ Ott a 10%-ot elért kedvenc ételek sora a következő volt: húsleves (25,7%), töltött káposzta (20,7%), pörkölt (15,9%), rántott hús (12,1%), paprikás (11,8%), gulyás (11,6%).

¹⁸ Ott a 15%-ot elért kedvenc italok sorrendje a következő volt: bor (38,8%), sör (37,9%), ásványvíz (26,5%), Coca Cola (23,2%), pálinka (18,9%).

¹⁴ Bali, 2022.

A magyarságra leginkább jellemzőnek tartott ételeket és italokat – a nagymintás, felnőtt lakosságra vonatkozó kérdőíves kutatáshoz hasonlóan – zárt kérdés formájában szerepeltettük. (Lásd 3. ábra.)

Az első hét étel közül csak a húsleves az, amely szerepelt a legkedveltebb ételek között. A kürtőskalács helyezése nem meglepő, hiszen amellet, hogy hivatalosan is hungarikum, erősen kötődik a külhoni magyarsághoz, azon belül is a székelységhez. A magyar–magyar összetartozás reprezentatív alkalmain, mint például a csíksomlyói zarándokvonatok fogadásakor, székely népviseletbe öltözött lányok és asszonyok kínálják a csemegét az anyaországi látogatóknak. Ennél meglepőbb, hogy a lángos és a dobostorta is ilyen előkelő helyet foglal el a magyarságtudatot közvetítő ételek sorában.¹⁹

A nagykorúságot még el nem érő, vagy azt alig meghaladó válaszadókra tekintettel nem csodálkozhatunk azon, hogy a magyarságra jellemzőnek tekintett italok (lásd 4. ábra) és a kedvenc italok köre nem fedi egymást. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy csak

¹⁹ A kérdést mind a magyarországi reprezentatív, mind a Kárpát-medencei értelmiségi kérdőívben szerepeltettük. A két minta abban a tekintetben hasonló eredményeket mutatott, hogy a három kiemelkedő étel, 50% feletti választással ugyanaz volt (gulyás, töltött káposzta, halászlé). Az értelmiségi mintában viszont jelentősen nagyobb arányban jelölték meg a lángost (42% versus 26%) és a dobostortát (35% versus 17%). Megállapítható tehát, hogy a székelyudvarhelyi középiskolások válaszai már a Kárpát-medencei felnőtt értelmiségi minta adataihoz hasonlítottak.

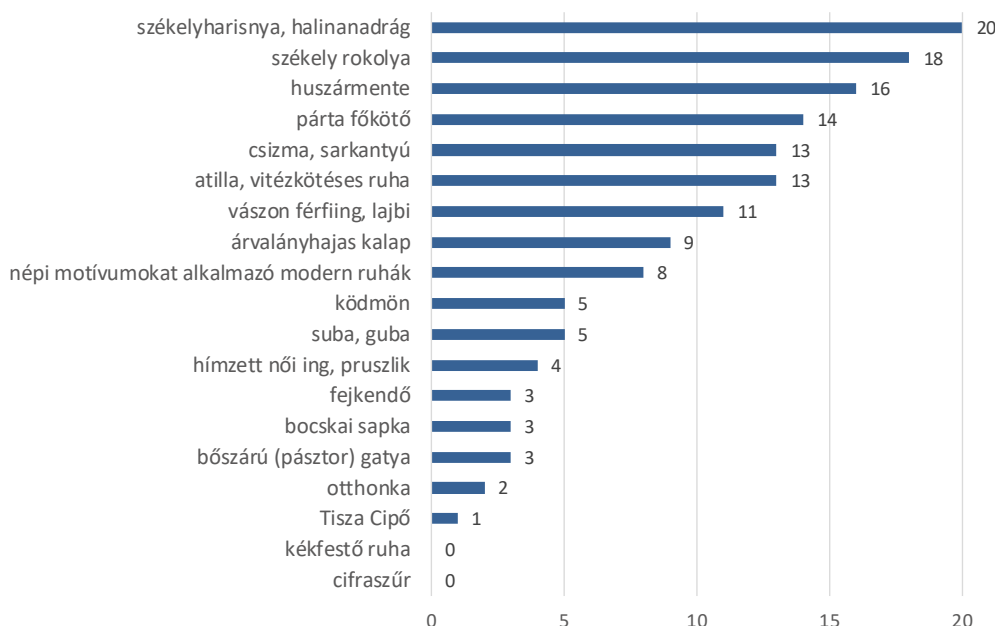
a magyarságképhez köthetőek-e ilyen arányban az alkoholos italok, vagy más nemzetek esetében is hasonló képet kapnánk. A minta sajátossága viszont az, hogy a magyarországi reprezentatív kutatásban a pálinka és a bor „holtversenyben” nyert (58%–58%), míg a székelyudvarhelyi fiatalok a székelységre sokkal jellemzőbbnek tartott pálinkát jóval nagyobb mértékben jelölték meg.

Az ételek és italok után a nemzeti karaktert a hétköznapi életben legjobban reprezentáló öltözetekre kérdeztünk rá. (Lásd 5. ábra.)

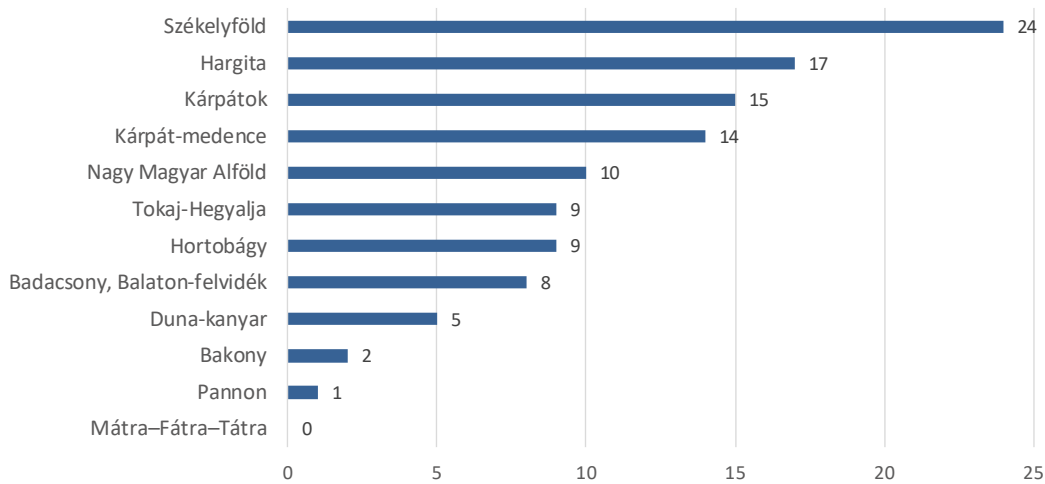
Ez a kérdés az, amelynél az országos reprezentatív minta válaszai a legtávolabbi álltak a székelyudvarhelyi fiatalok válaszaitól. Míg utóbbiak a székelységhez nevében is köthető két ruhadarabot említették a legtöbb alkalommal, a magyarországi felnőtt mintában épp e két elem érte el a legkevesebb jelölést. A magyarországi felnőttek által első helyre tett suba és guba a Magyar Alföld pásztorkultúrájának jelképe, melynek nemzeti szimbolikus tartalma mintegy kétszáz éve folyamatosan erősödik.

A természeti környezet magába sűríti a tájélményt, melyhez gazdag nemzeti jelképtartalom társul. A domborzati és tájegységek sorában a szülőföld élménye a meghatározó, így érthető, hogy a magyarságról a székelyföldi vonatkozású tájegységek jutottak az ottani középiskolás fiatalok eszébe. (Lásd 6. ábra.)

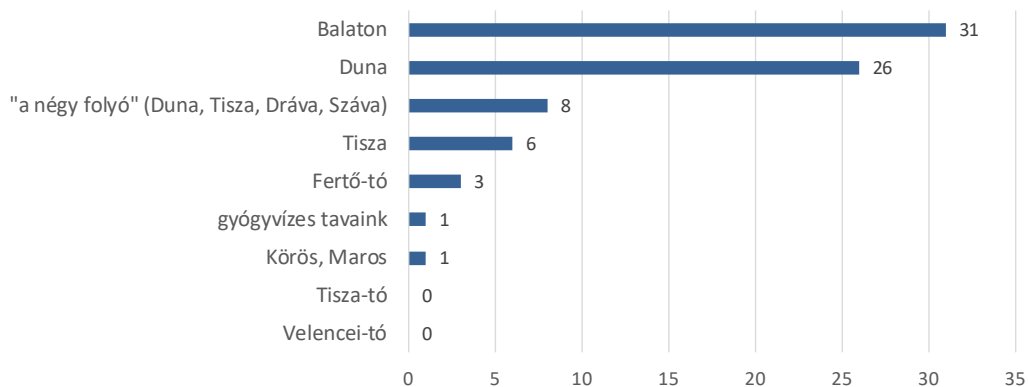
5. ábra: A fiatalok válaszai a magyarságra legjellemzőbbnek tartott öltözékről, öltözeti elemekről (említésszám)



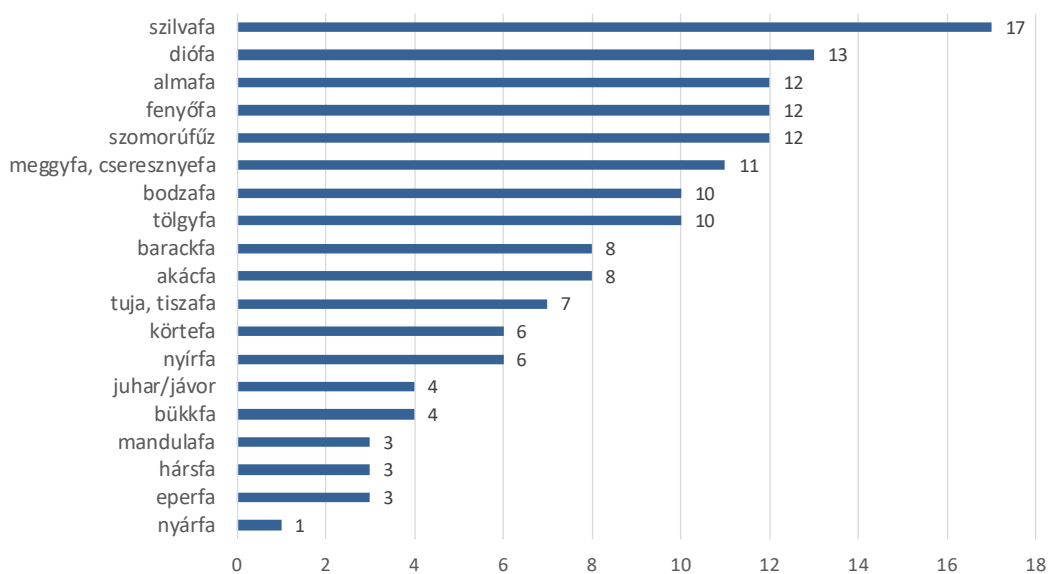
6. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy mely domborzati, illetve tájegységek jutnak eszükbe a magyarságról (említésszám)



7. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy melyik folyó vagy tó jut eszébe a magyarságról (említésszám)



8. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy milyen fák, fafajták jutnak eszükbe a magyarságról (említésszám)



A Magyar Alföldet s a – többek között Kölcsey Himnuszában is megénekelt – Tokaj-Hegyalját is inkább kötik a magyarsághoz, mint a jelentősebb földrajzi és kulturális távolságban lévő Bakonyt vagy a Pannontérséget. E kérdés, hasonlóan az öltözetre vonatkozóhoz, épp fordított eredményt hozott. A magyarországi reprezentatív minta a Székelyföldet és a Hargitát sorolta a válaszok legvégére.

A természeti környezethez hozzátartoznak természetes vizeink, folyóink is, így az ezzel kapcsolatos asszociációkra is kíváncsiak voltunk. A magyarországi reprezentatív mintához képest a székelyudvarhelyi fiatalok válaszaiban az első két hely (Balaton és Duna) felcserélődött, s a Tiszát arányaiban jóval kevesebben említették. Ebben a kérdésben nem érvényesül a szülőföld és a lakóhely közelségének mintája, a Balaton és a Duna egy olyan magyarságszimbólum, mely összekapcsolja az elszakított nemzetrészek magyarságát. (Lásd 7. ábra.)

Az élővilág, a flóra is tartalmaz magyarságra vonatkozó jelképeket, asszociációkat. A növényzettel kapcsolatos nemzeti asszociációkat három kérdésre bontva vizsgáltuk. Elsőként a magyarságra leginkább jellemző fákra kérdeztünk rá. (Lásd 8. ábra.)

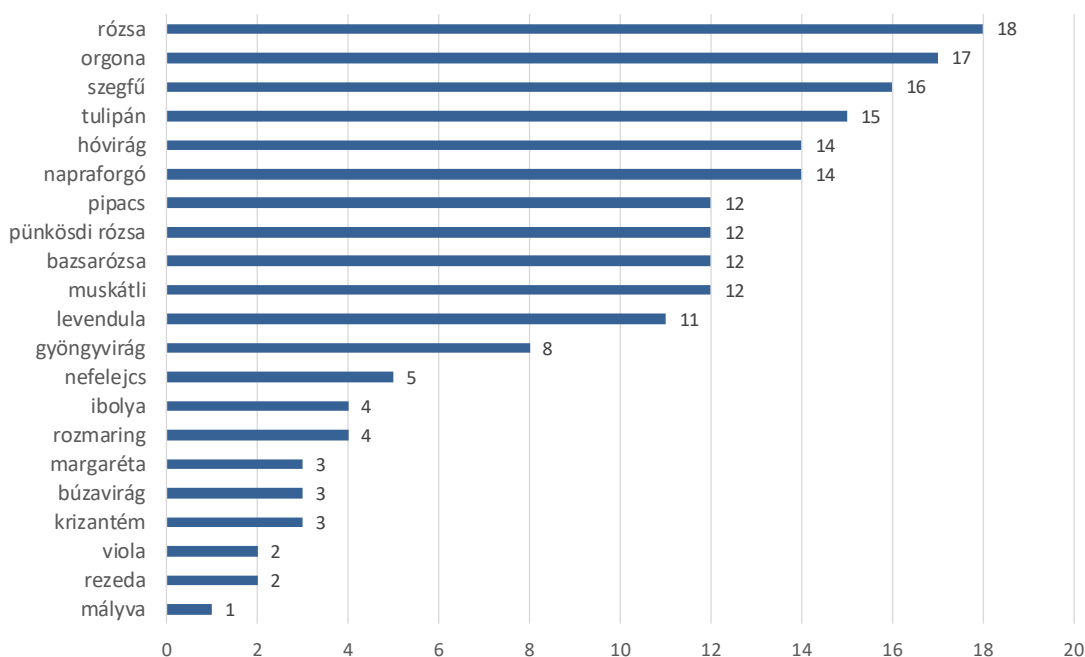
A magyarországi reprezentatív mintával összevetve feltűnő, hogy az akácfa itt csupán 10. a sorban, míg a reprezentatív mintában nagy fölénnyel

került az élre. Ennek több magyarázata is lehet. Az akác elsősorban a Magyar Alföldről terjedt el a 18. századtól kezdve, és ez máig meghatározza a tájélményt. Ráadásul, a hozzá köthető hasznok (akácméz, tűzifa, szerszámfa, bútorfá) meghatározzák széles jelképtartalmát. A fában, erdőben gazdag Székelyföldön ezzel szemben más fafajtákhoz viszonyítva jelentéktelen a szerepe. A szilvafa első helye vélhetően összefüggésben van a növény legfontosabb haszonvételével, a gyümölcséből készített pálinkával, amelyet sokan székely jelképnek tartanak.

A fiatalok válasza arra a kérdésre, hogy mely virágok jutnak eszükbe a magyarságról már a tájélmények és a hétköznapi tapasztalatok különbségeit tükrözik. A magyarországi reprezentatív mintához²⁰ képest a tértől és időtől részben független, kiterjedt szimbolikával rendelkező rózsza „nyert”, míg a magyarországi válaszokban „dobogós” pipacs és muskátli itt jelentősen lemaradt, ezt a tájélmény hiányával magyarázhatjuk. A pipaccsal benőtt rétek és mezők, a balkonnövényként a vasúti pályaudvaroktól a magánházak díszeként általánossá vált muskátli sokkal inkább része a magyarországi, mintsem a székelyföldi térélménynek. (Lásd 9. ábra.)

²⁰ Az első három sorrendje: pipacs (44%), muskátli (39%) és rózsza (36%).

9. ábra: A fiatalok válasza arra a kérdésre, hogy mely virágok jutnak eszükbe a magyarságról (említésszám)



magyarságkép alapszerkezetét. Azon belül is nyilvánvaló, hogy a fiatalabb korosztály „édesszájabb”, mint a felnőtt minta, a megadott termékeket maguk is elfogadnák egy ajándécsomag részeként. A magyarországi 18 év feletti válaszadók az ételek és italok közül jellemzően nem édességeket választottak (pirospaprika 50,2%, pálinka 38,6%, tokaji bor 22,9%, kolbász 17,9%, bor 13,5%, Pick-szalámi 12,2%), és további nem ehető termékeket is betettek a virtuális ajándécsomagba (Rubik-kocka 21,5%, Magyarország album 10,9%, kalocsai kézimunka 10,7%, hímzés 11%). A magyar kultúra kitüntetett területe a magyar nyelvű irodalom. Kérdésünkben arra kértük a fiatalokat, hogy jelöljék meg a magyar irodalom legjellegzetesebb képviselőit. (Lásd 12. ábra.)

A közoktatásban megismert megannyi irodalmár

12. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy kik a magyar irodalom legjellegzetesebb képviselői (szófelhő)



közül sok név felkerült a nyitott kérdésre adott válaszok közé. Petőfi Sándor első helyét semmilyen hasonló kutatás nem kérdőjelezte meg, ahogyan ez sem. A képzeletbeli dobogó másik két fokára Arany János és József Attila került. Tamási Áron és Kányádi Sándor felülreprezentáltsága régióspecifikus (Erdély, azon belül a Székelyföld), míg Lackfi János népszerűsége elsősorban az életkorból következtethető.²¹

²¹ A Kárpát-medencei értelmiségi mintában ugyancsak nyitott kérdés formájában dolgoztuk fel a témát. Az élen végzők, a 25%-ot meghala-

A magyarságot leginkább képviselő és reprezentáló sportolók nyitott kérdésére szintén nagyon sok válasz érkezett. (Lásd 13. ábra.)

13. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy kik a magyar sport legjellegzetesebb képviselői



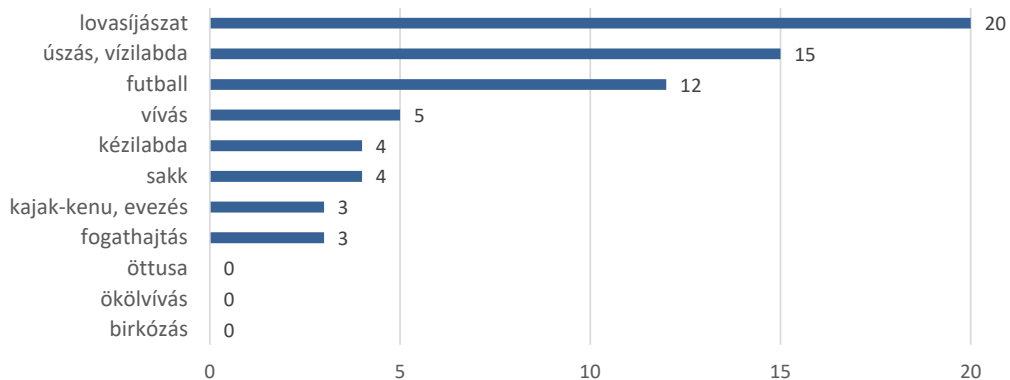
Jellemzően az általuk a jelenben ismert, aktív vagy a közelmúltban visszavonult sportolókat választották a fiatalok. Rajtuk kívül csupán az Aranycsapat, azon belül is kiemelkedően Puskás Ferenc szerepelt több válaszban is.²² A labdarúgás mellett a vizes sportok (úszás, vízilabda) reprezentánsai a legmeghatározóbbak a magyarságkép megfogalmazásában.

A sportolókat követően a sportágak közül is ki kellett választaniuk azokat, amelyeket a magyarságra legjellegzetőbbnek tartanak. Az előző kérdésre adott válaszokból valószínűsíthető volt, hogy a futball és a vizes sportok az élmezőnyben lesznek, amit az eredmények igazoltak is. A lovas íjászat első helye első látásra meglepő lehet, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy azon túl, hogy Kassai Lajos lovas íjász módszere ma már hivatalosan is hungarikum, a székely önazonosságtudatban máig kiemelt szerepe van a gyepűvédő, katonáskodó szabad székelyeknek (pl. lófők). (Lásd 14. ábra.)

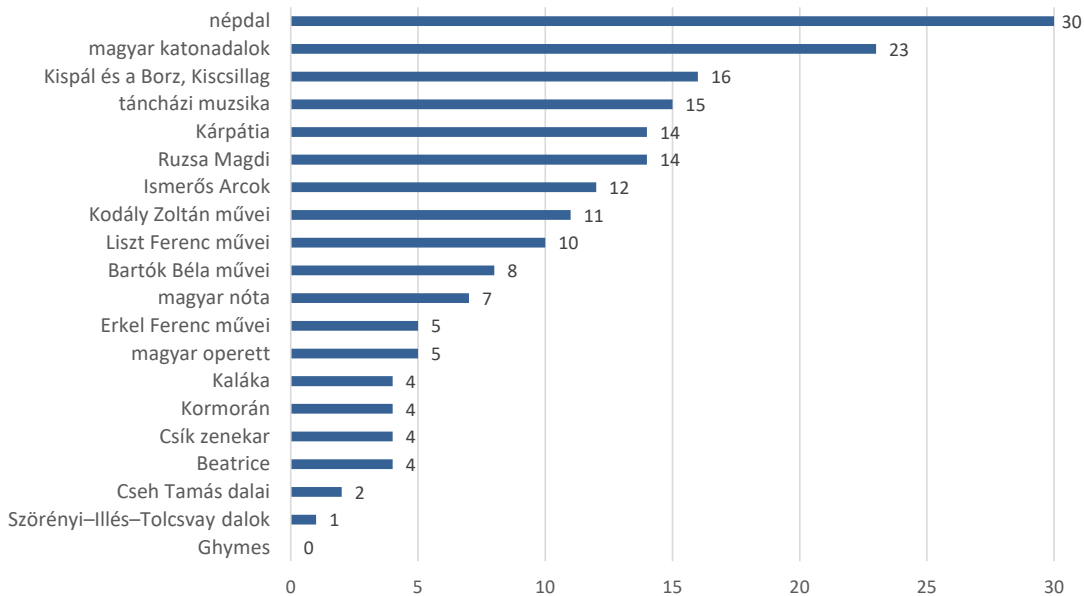
dók sorrendjében: Petőfi Sándor 74%, Ady Endre 52,5%, Arany János 40,3%, József Attila 37,4%, Jókai Mór 28,8%.

²² A Kárpát-medencei értelmiségi mintában ugyancsak nyitott kérdés formájában dolgoztuk fel a témát. Az élen végzők, a 25%-ot meghaladók sorrendjében: Egerszegi Krisztina 31,3%, Hosszú Katinka 28,6%, Puskás Ferenc 26,2%.

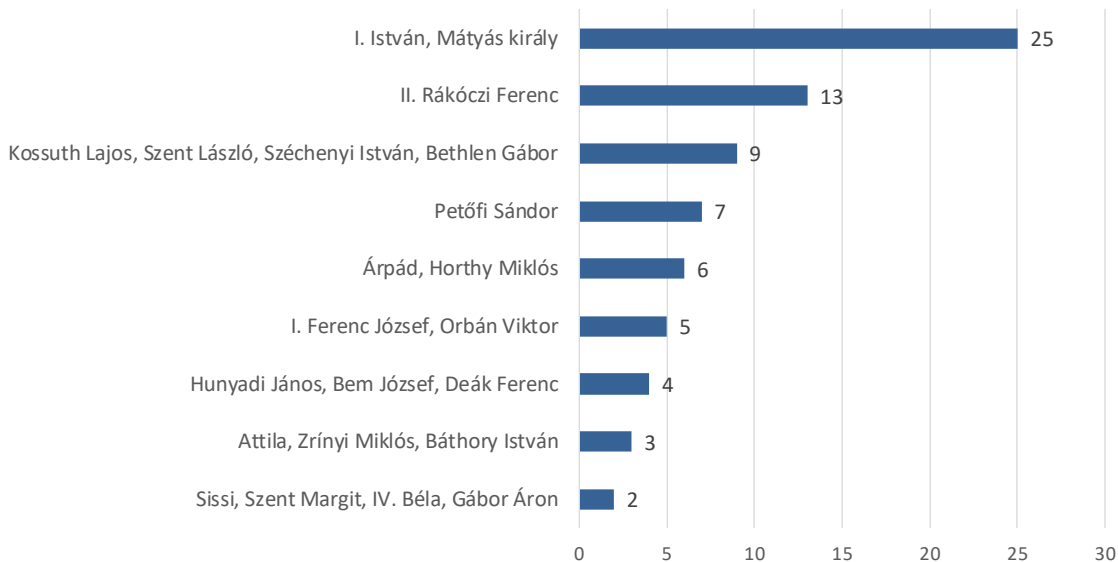
14. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy melyek a magyarságra legjellemzőbb sportágak (említésszám)



15. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy melyik zene, zenei műfaj vagy együttes jut eszükbe a magyarságról (említésszám)



16. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy kik a magyarság legmeghatározóbb történelmi személyiségei (nyitott kérdés, említésszám)



A zenék, zenei műfajok egy része a magas kultúra, más része a népi kultúra elemeként került be a nemzeti szimbólumok tárházába, s lett a magyarságra jellemző műveltségem. (Lásd 15. ábra.)

A zárt kérdés itemjeinek összeállításánál fontos szempont volt, hogy összevethetőek legyenek a párhuzamosan zajló nagymintás kutatások eredményeivel. A székelyudvarhelyi fiatalok – hasonlóan a magyarországi és a Kárpát-medencei értelmiségi mintával – a népdalt tették az első helyre. Ehhez nyugodtan hozzávehetjük a táncmuzika eredményeit, amely még inkább növeli az első helyre került válasz fölényét. A magyar katonadalok (2. hely) és az ezzel rokonítható Kárpátia (5. hely) előrébb szerepelnek, mint a nagymintás kutatásban (10. és 11. hely). Ez azt sugallja, hogy a műfajt a fiatalok újra felfedezték, s a magyarság kifejezésének egy fontos zenei irányzataként tartják számon. Jelen-tős különbséget mutat az Ismerős Arcok helyezése. A székelyudvarhelyi fiataloknál a 7., míg a felnőtt mintákon összességében csupán 18. Az „új Székely Himnuszoként” is egyre népszerűbb szám, a *Nélküled* a fiatalok szemében egyre inkább a nemzeti összetartozás himnuszává válik. (Lásd 15. ábra.)

A magyar történelem legmeghatározóbb szereplőit nyitott kérdés formában adhatták meg a válaszadók.

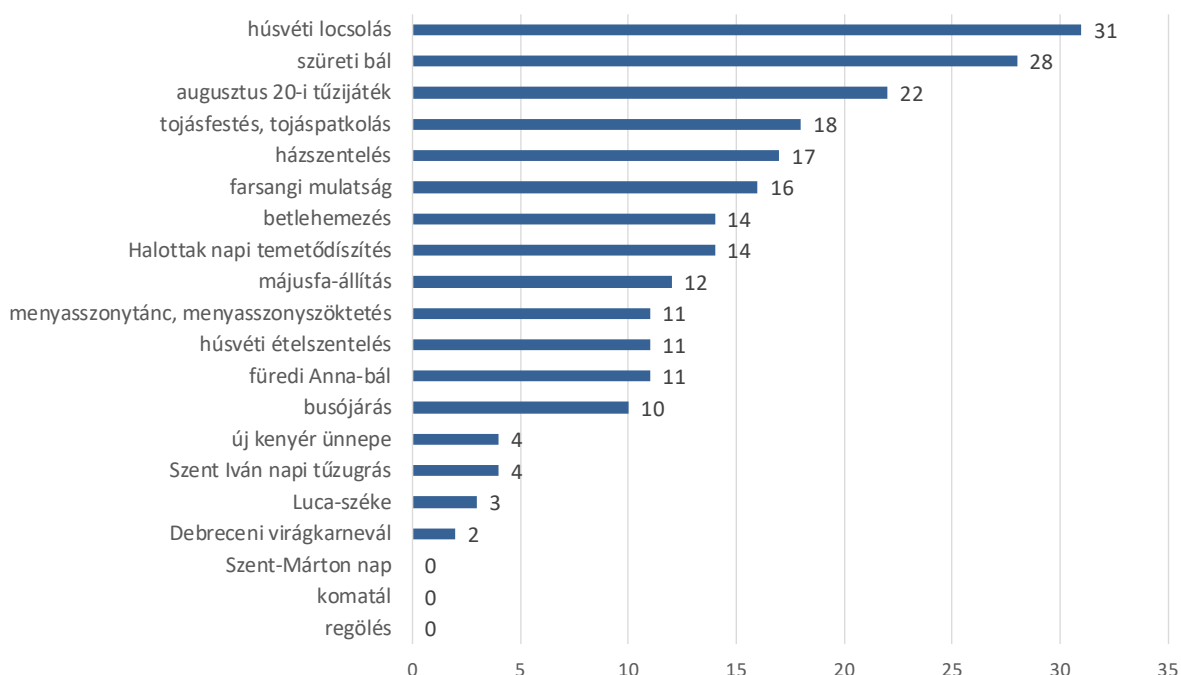
Az élen végző államalapító Szent István és a mesék és történelmi mondák szereplőjeként is ismert Mátyás király kiemelkedett a válaszok közül.²³ A pilot-kutatás székelyudvarhelyi mintája és az anyaországi és Kárpát-medencei minták közötti különbséget jól mutatja Kossuth Lajos és Bethlen Gábor helyezése. Míg a fiatalok válasza alapján 4. helyen végzett erdélyi fejedelem a nagyminták összesítésében a 10. lett, addig Kossuth itt a 9., amott a 3. helyen szerepelt. (Lásd 16. ábra.)

A népi kultúrára vonatkozóan két kérdést tettünk fel a kérdőívben. Az elsőben a fiatalok a magyarságra legjellemzőbb népszokásokat jelölték meg. A következőben pedig arra kértük őket, hogy azokat a népszokásokat válasszák ki, amelyeket aktívan tartanak is. (Lásd 17–18. ábra.)

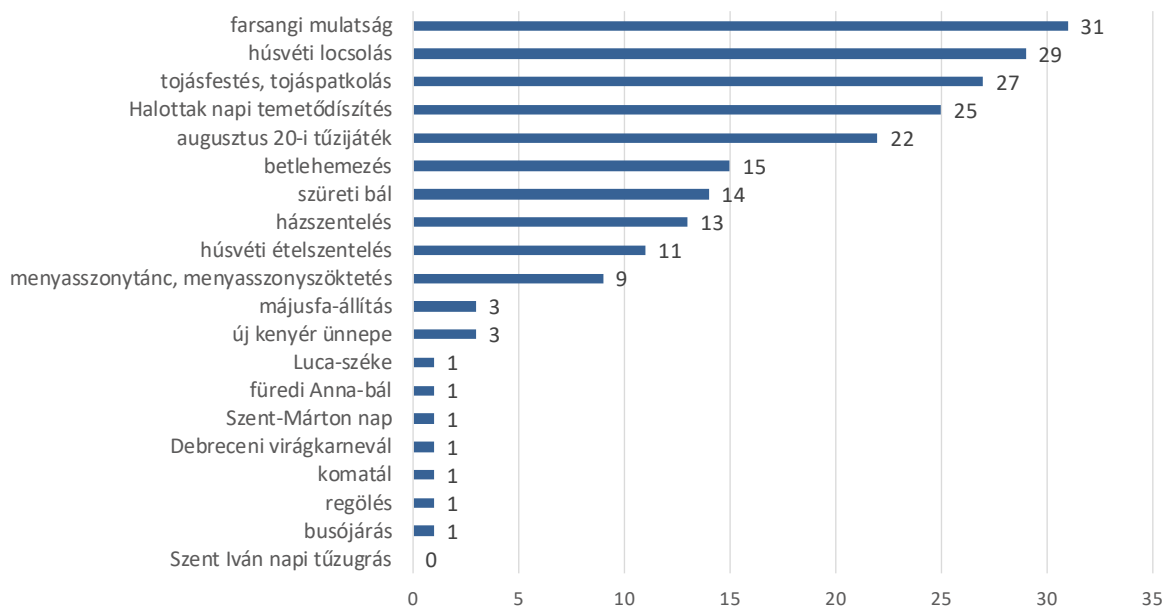
A húsvéti locsolás az a népszokás, amely mindkét kérdésnél az első két válasz közé bekerült. (A nagymintás kutatásban a 3. helyen végzett.) Az augusztus 20-i tűzijáték dobogós helye annak tükrében nem meglepő, hogy ez a nagymintás anyaországi és Kárpát-medencei kutatásban az ugyanerre a kérdésre adott válaszokban az első helyre került.

²³ A Kárpát-medencei értelmiségi mintában ugyancsak nyitott kérdés formájában dolgoztuk fel a témát. Az élen végzők, a 25%-ot meghaladók sorrendjében: István király 50,4%, Széchenyi István 45,7%, Kossuth Lajos 42,8%, Mátyás király 44,2%, II. Rákóczi Ferenc 27,8%.

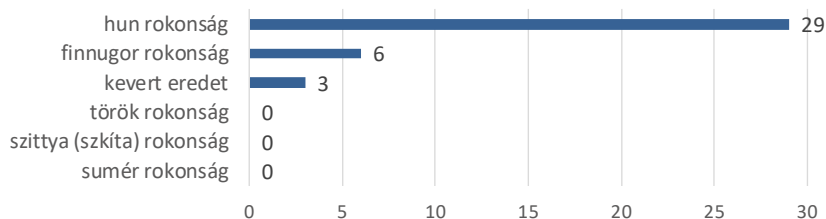
17. ábra: A fiatalok válasza arra a kérdésre, hogy melyeket tartják a magyarságra legjellemzőbb népszokásoknak (említésszám)



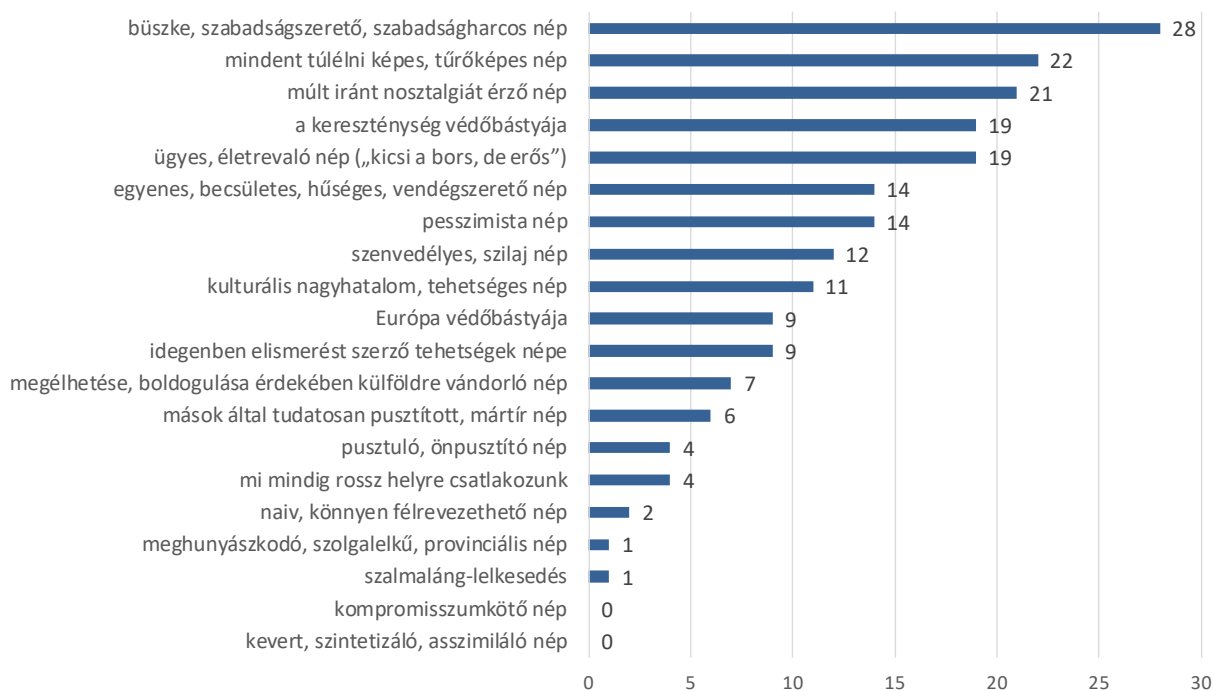
18. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy mely népszokásokon vesznek személyesen is részt (említésszám)



19. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy melyik elgondolás áll a legközelebb hozzájuk a magyarság eredetét tekintve (említésszám)



20. ábra: A fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy a felsorolt állítások közül melyeket érzik a magyarságra, illetve Magyarországra leginkább jellemzőnek (említésszám)



hazaszeretetet és a nemzeti összetartozás élménye, az istenhit, a néphagyományok (népzene), a büszkeség és vendégszeretet, továbbá a hétköznapi tárgyi és élővilági környezete (ló, székelyruha, paprika stb.).

Konklúzió

A székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium 11. és 12. osztályos tanulóit egy pilotkutatás keretében a magyarságképre vonatkozó kérdőív kitöltésére kértük. A kapott válaszokat összevethettük a párhuzamosan folyó nagymintás kérdőíves kutatás eredményeivel, ezáltal egy magyarországi reprezentatív és egy Kárpát-medencei értelmiségi minta válaszait is megismerhettük. Az összevetés egy egységes magyarságkép meglétét igazolta. Ugyanakkor egyes kérdésekre adott válaszok elemzése megmutatta, hogy létezik egy egymástól eltérő anyaországi és külhoni (székelyföldi) magyarságkép, mely elsősorban az öltözet, a tájegységek és földrajzi egységek, a származástudat és a nemzeti karakter (önkép) tekintetében különbözik jelentősebb mértékben.

Irodalom

Bali János (2008). Nemzettudat versus etnikai tudat a maradéki magyarok körében. In Papp Richárd és Szarka László (szerk.), *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat kulturális emlékezet*. (pp. 357–368). Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Bali János (2014). A külhoni magyarság nemzettudatáról. In Bali János és Marelyin Kiss József (szerk.), *Külhoni magyar ifjúságkutatás, 2014 – Metszetek II.* (pp. 104–113). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Bali János (2022). Zsal, cringe, basic bitch: A mai kamaszok társadalomtudományi kutatásának dilemmái. In Gulyás, Klára, Kántor Barbara, Kotics József és Lajos Veronika (szerk.), *Változás és változtatás. Kihívások és válaszok interdiszciplináris megközelítésben. III. Ilyés Zoltán emlékkonferencia tanulmánykötet*. (pp. 150–167). Miskolc–Egyetemváros: Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.

Bali János, Hajdu Ágnes, Marelyin Kiss József és Nádas Zsófia (szerk.) (2015). *Merre tovább? Felvidéki magyar fiatalok 2015. Kutatási jelentés*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Bali János, Hajdu Ágnes, Marelyin Kiss József és Nádas Zsófia (szerk.) (2017). *Hazatalálók és hazát találók. Tanulmányok a külhoni magyar ifjúság helyzetéről, I–II.* Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Breuss, Susanne, Karin Liebhart és Andreas Pribersky (1998). *Inszenierungen. Stichworte zu Österreich*. Wien: Sonderzahl.

Csepeli György (1992). *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég Kiadó.

Feischmidt Margit és Brubaker, Rogers (1999). Az emlékezés politikája: az 1848-as forradalmak 150 éves évfordulója Magyarországon, Romániában és Szlovákiában. *Replika*, 37, pp. 57–67.

Gereben Ferenc (2011). Az anyanyelv szerepe a határon túli magyarság azonosságtudatában. In Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán és Márku Anita (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és a nyelvi emberi jogok. A 16. Élő nyelvi Konferencia anyagai*. (pp. 245–256). Berek-szász–Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (1999). *Magyarság-szimbólumok*. Budapest: Európai Folklor Központ – Teleki László Alapítvány.

Löfgren, Orvar (1989). A nemzeti kultúra problémái svéd és magyar példákon keresztül. *Janus VI.* (1), pp. 13–28.

Marelyin Kiss József és Nádas Zsófia (szerk.) (2016). „Kincses Kolozsvár” 2015 – Erdélyi magyar fiatalok. *Kutatási jelentés*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Papp Z. Attila (szerk.) (2017). *Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok, A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium Tihanyi Alapítvány MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet.

Pozsony Ferenc (2008). A moldvai csángók történelmi emlékezete. In Papp Richárd és Szarka László (szerk.), *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat kulturális emlékezet*. (pp. 79–94.) Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Renan, Ernest (1995). Mi a nemzet? In Bretter Zoltán és Deák Ágnes (szerk.), *Eszmé a politikában: a nacionalizmus*. (pp. 171–187). Pécs: Tanulmány Kiadó.

Székely Levente (szerk.) (2018). *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont.

Tózsza István (2022). *Magyarságtudat, magyar identitás a Metaverzumban – a jövő értékmegőrzési módszerei*, https://start.uni-neumann.hu/telemarket/kiadvanyok/2022-1/13_Tozsa_Istvan.pdf Letöltés: 2023. 02. 06.